

Utviklingen i nordmenns verdisyn

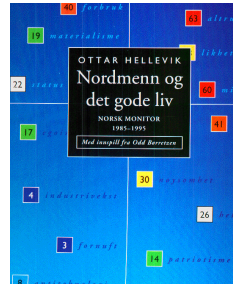
Resultater fra Norsk Monitor

Ottar Hellevik UiO / Ipsos MMI
Innlegg KDs verdiseinar 21/5 2012

Jeg skal snakke om verdioppfatninger i den norske befolkningen, og hvordan de har utviklet seg siden 1985. Grunnlaget mitt for å gjøre det, er den løpende intervjuundersøkelsen Norsk Monitor, som er gjennomført annenhver høst siden 1985, av Ipsos MMI.

Hva er Norsk Monitor?

- Intervju-undersøkelser med landsrepresentative utvalg (15 år +) på 3-4000 personer gjennomført annenhver høst siden 1985 av MMI. Nyeste runde høsten 2011. Ca 50.000 intervjuer totalt.
 - Nærmere 3000 spørsmål om oppfatninger og atferd på en rekke områder.
 - Mange tidsserier som viser utviklingstendens.
 - Måler verdier og kulturelle hovedskiller i befolkningen.
 - Beskrevet i bøkene
 - Nordmenn og det gode liv* (1996)
 - På vei mot det gode samfunn?* (med Anders Barstad 2004)
 - Jakten på den norske lykken* (2008)
- + ca. 25 art. i norske/intern. tidsskrifter.

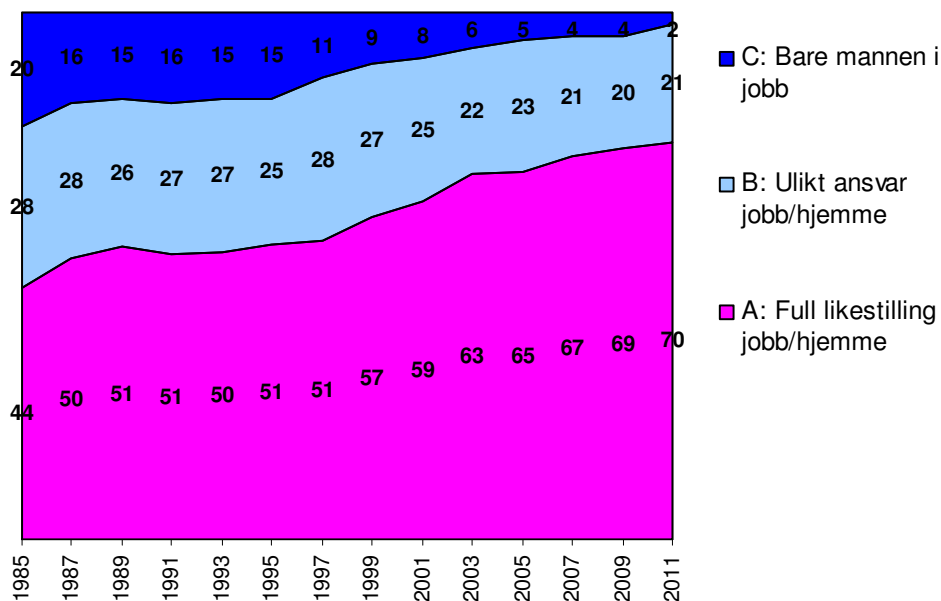

Norsk Monitor gir et representativt inntrykk av hva norske borgere fra 15 år og oppover tror, mener og gjør på en rekke områder. Det er nye personer som intervjues hver gang. Men siden de fleste spørsmålene gjentas, kan vi følge utviklingen for befolkningen som helhet helt siden 1985.

Et hovedformål med prosjektet er å måle befolkningens verdier, det vil si deres oppfatninger om grunnleggende mål i livet. Eller med andre ord hva de oppfatter som det gode liv.

Med utgangspunkt i dette materialet har jeg skrevet flere bøker og en rekke artikler. Det har derfor vært en utfordring å skulle avgrense seg innenfor en tidsramme på 15-20 minutter. De som ville ønsket seg en mer utdypende presentasjon, kan feks se på *Jakten på den norske lykken*.

Nedenfor beskrives tre slags familier. Hvilken av disse svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være? A: En familie der de to partnerne har like krevende jobber og hvor husarbeid og barnepass deles likt. B: En familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen, og der hun har hovedansvaret for hus og barn. C: En familie der bare mannen har jobb, og det er kvinnen som tar seg av hus og barn.

Som en smakebit på hva tidsseriene i Monitor kan forteller om endringer i oppfatning i den norske befolkningen de siste 24 årene, viser jeg her synet på hvilken rolledeling mellom kvinner og menn i familie og yrkesliv som anses som den ideelle. Andelen som sier de foretrekker en familie med full likestilling har økt fra 44 til 70 prosent, mens den tradisjonelle oppgavedelingen med mannen som forsørger og kvinnen som tar seg av familien bare har 2 prosent tilhengere i 2011, ned fra 20 prosent i 1985.

Hva menes med verdier i Norsk Monitor?

- Verdier er definert som grunnleggende oppfatninger om hvordan en ønsker at egen tilværelse, forholdet til andre mennesker og samfunnet skal være.
- Deskriptivt verdibegrep: gjelder hva nordmenn faktisk ønsker seg. Normativt: hva de burde ønske seg.
- Verdioppfatninger utvikles i oppveksten, og antas å være stort sett stabile senere i livet.
- Skolen har en sentral plass i unges liv i den perioden der verdioppfatninger dannes, de ”formative” årene.
- Hvis verdianalyser viser at noen verdivalg er gunstigere enn andre, med tanke på å kunne oppnå et godt liv og et godt samfunn, bør det da være en målsetting for skolen å påvirke hvilke verdier elevene går ut i livet med?

I Monitor inngår spørsmålet om familietyper i målet for verdien likestilling. Verdi er definert som grunnleggende ønsker om hvordan en vil ha det.

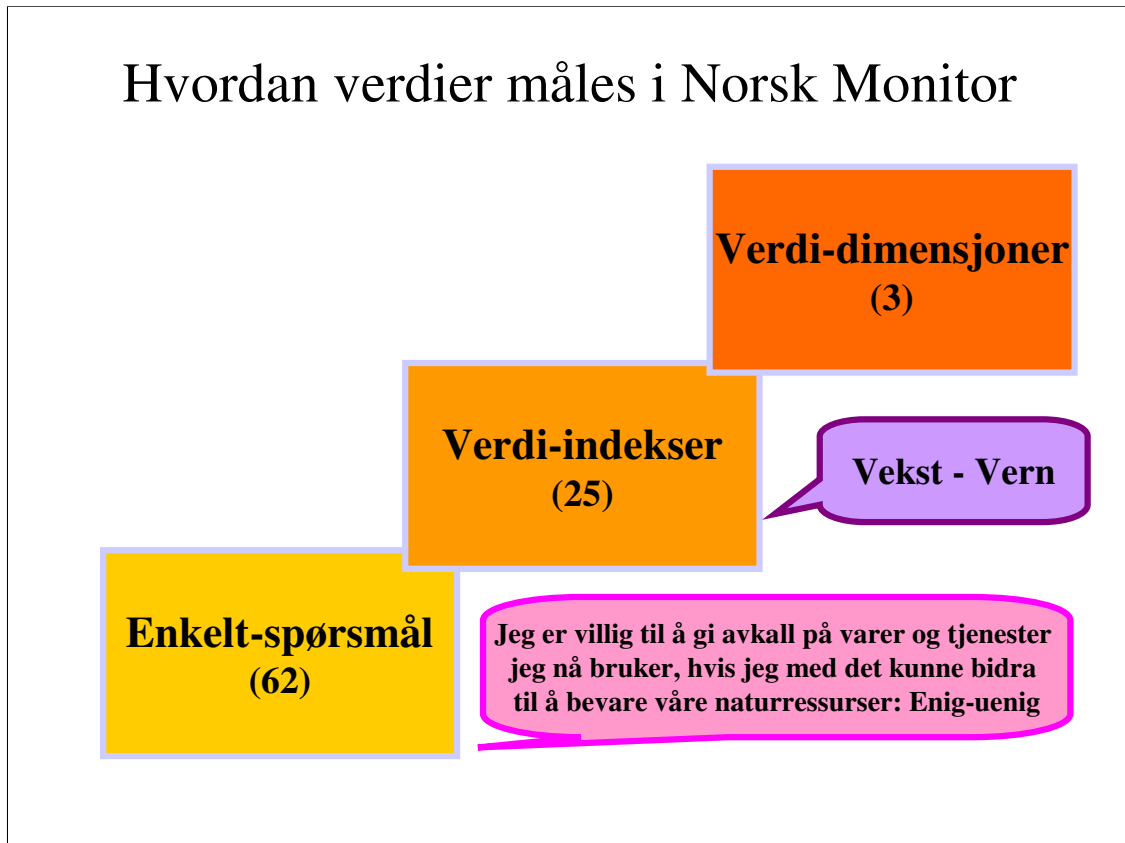
Verdi brukes ofte i normativ betydning, om hva en ut fra religiøse, ideologiske eller andre læreskrifter *bør* ønske seg. Vi bruker det deskriptivt, om folks faktiske ønsker.

En vanlig oppfatning blant forskere er at verdier utvikles i ungdommen, og vanligvis endrer seg lite senere i livet.

Dette betyr at skolen er viktig i det som kalles den formative fasen for individers verdiutvikling.

Monitor bruker som nevnt verdibegrepet deskriptivt. Likevel kan det tenkes at resultatene kan få en normativ betydning, ved at noen verdier viser seg å være gunstigere enn andre når en ser på konsekvensene for eget liv, eller for samfunnet. Hvis det er tilfellet, bør skolen da se det som sin oppgave å påvirke elevenes verdivalg?

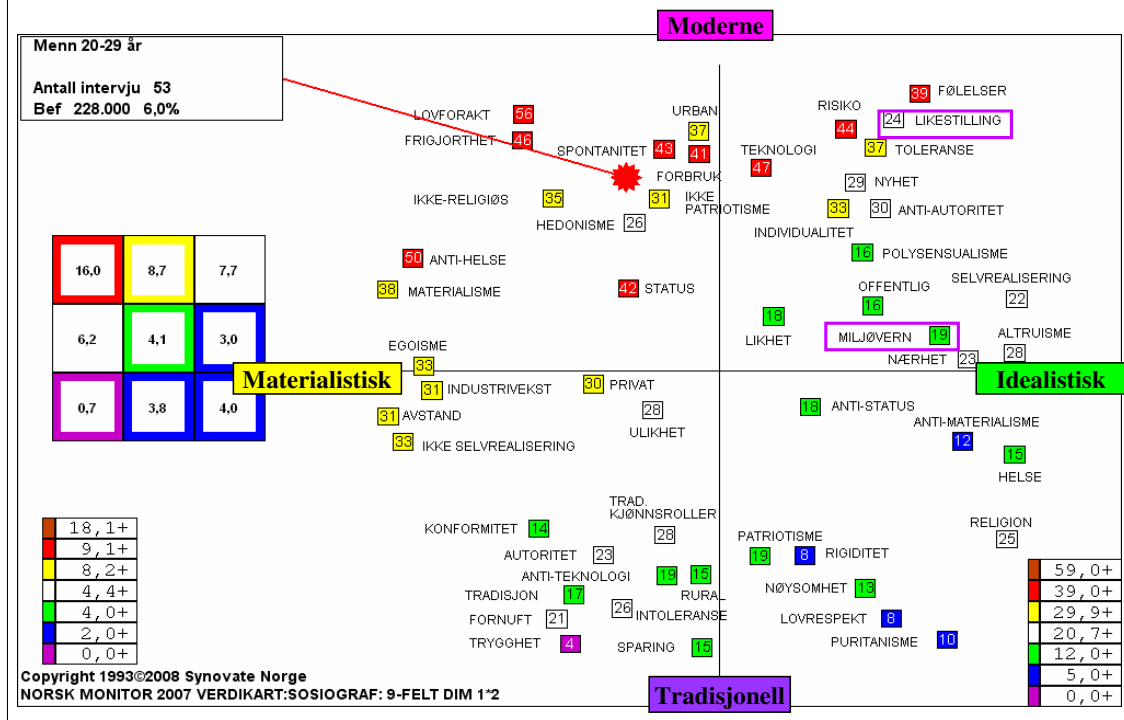
Hvordan verdier måles i Norsk Monitor

Verdier kan måles på ulike måter. En kan for eksempel spørre direkte om hva de intervjuede ser som viktige mål i livet. Eller forskerne kan lage seg en liste over hva de mener er verdiene mennesker kan ønske å realisere, og så stille spørsmål som indirekte skal avdekke hva disse ønskene er for den intervjuede. Det er denne framgangsmåten som brukes i Monitor.

Påstanden om villighet til å ta miljøhensyn brukes sammen med en annen påstand til å plassere respondenten på en indeks for verdimotpolene vekst versus vern. Respondentene plasseres på i alt 25 verdiindekser. Deretter finner vi gjennom en analyse av hvilke verdier som gjerne opptrer sammen hos den enkelte, fram til de viktigste verdidimensjonene, hva det er som i første rekke skiller medlemmer av befolkningen fra hverandre i sine ønsker for tilværelsen.

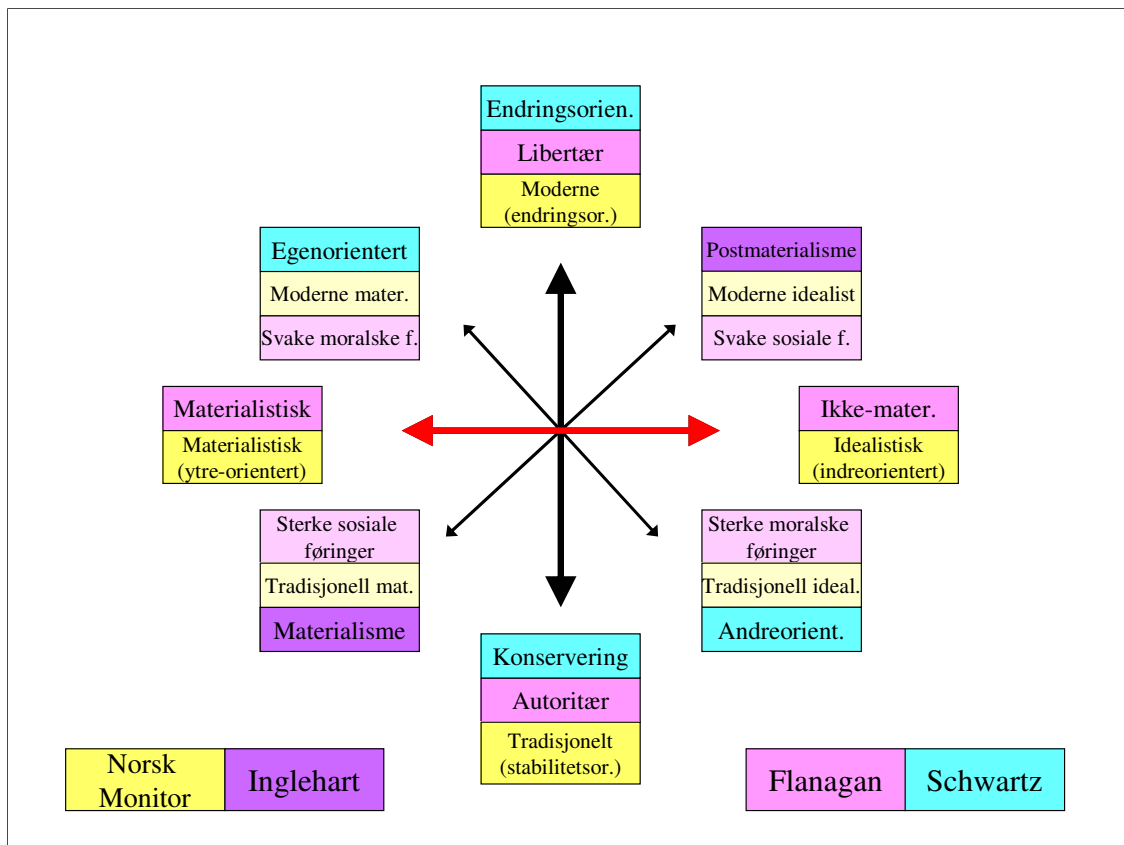
Verdiprofilen til menn 20-29 år

Dette er et bilde av utfallet av denne analysen. Tiden tillater ikke å gå nærmere inn på hvordan analysen er gjennomført eller detaljene i resultatene. Kartet viser de to viktigste dimensjonene, og plasseringen til de som har hver av de 50 verdiene (motpolene på de 25 verdiindeksene). Vi ser for eksempel likestilling oppe til høyre, mens miljøvern ligger lengre nede, omtrent midt på den loddrette akse.

Dette er samtidig et portrett av verdioppfatningene til menn i alderen 20-29 år. Varme farger viser hvor denne gruppen ligger over befolkningsgjennomsnittet på 25 prosent som har en verdi, mens kalde farger viser hvor unge menn ligger under. Stjerna viser gjennomsnittsplasseringen på de to aksene for denne gruppen, som ligger høyt oppe og litt til venstre.

Hva forteller så dette? Ut fra mønsteret for verdienes plassering har vi tolket den første akse som motsetningen mellom et moderne og et tradisjonelt verdisyn, mellom åpenhet for forandring og et ønske om at ting skal være som de alltid har vært. Den vannrette akse skiller mellom et materialistisk og et idealistisk verdisyn. Den kommer vil nærmere tilbake til.

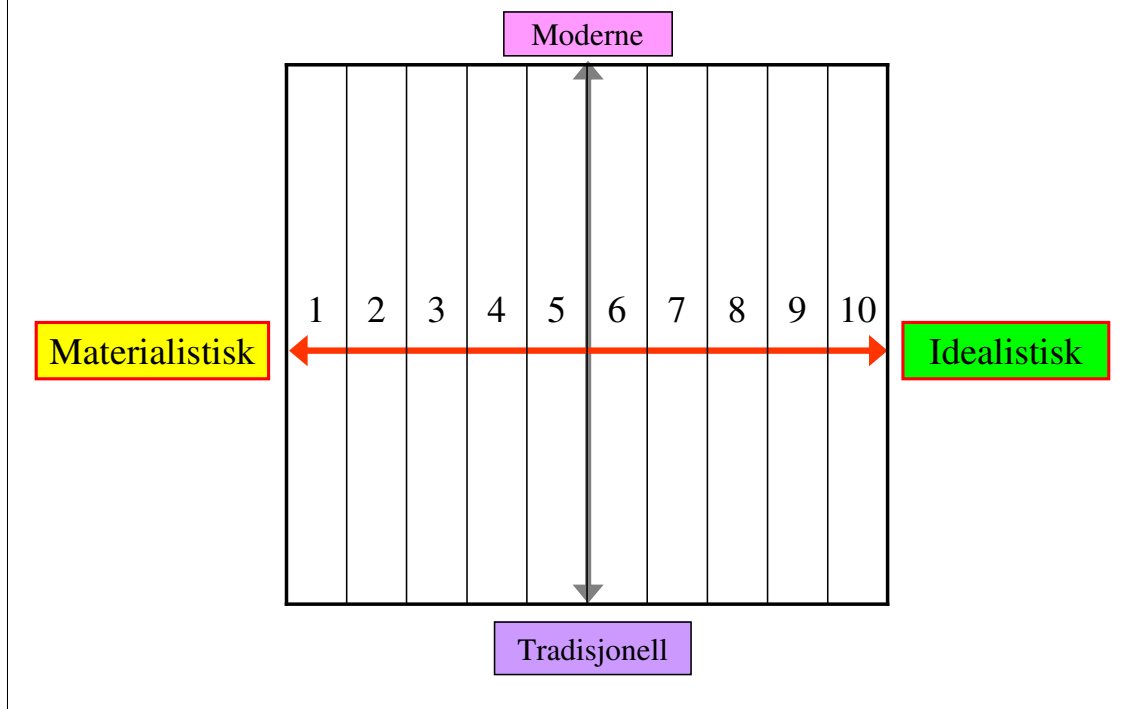

Det er mange samfunnsforskere som er opptatt av verdier. De bruker ulike begreper og målemetoder, men det er stor grad av sammenfall når det gjelder beskrivelsen av verdimeslige hovedmotsetninger. Denne plansjen er bare ment å gi et inntrykk av dette, uten at det er tid til noen nærmere beskrivelse av de ulike analysene.

Det viser seg at i mange sammenhenger er den horisontale motsetningen, mellom en idealistisk og en materialistisk verdiorientering, spesielt interessant. Dette er motsetningen mellom å vektlegge det indre, selvrealisering og åndelige opplevelser, relasjoner til og omtanke for andre mennesker, versus å vektlegge det ytre, være opptatt av forbruk og anskaffelser, og å prioritere egne behov framfor andres.

Jeg skal nå gi noen illustrasjoner av hva denne verdidimensjonen innebærer ved hjelp av enkeltspørsmål.

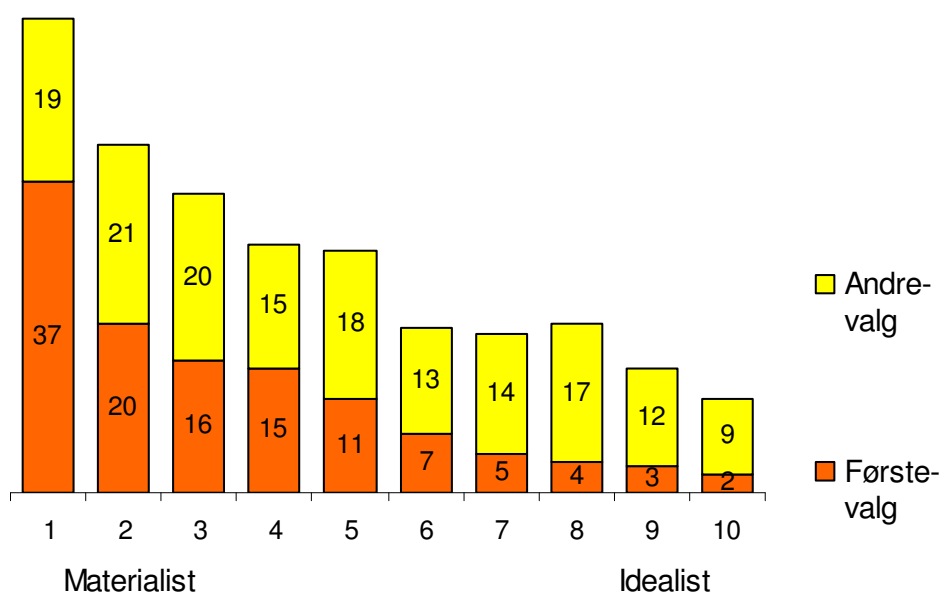
Inndeling av materialisme-idealisme dimensjonen i 10 deler
(med 10 prosent av befolkningen i hvert segment)

Vi kan ta materialisme-idealisme-dimensjonen og dele den inn i 10 segmenter, slik at vi får omtrent en tiendedel av befolkningen i hver.

Så kan vi se på hva som kjennetegner medlemmer av de ti segmentene.

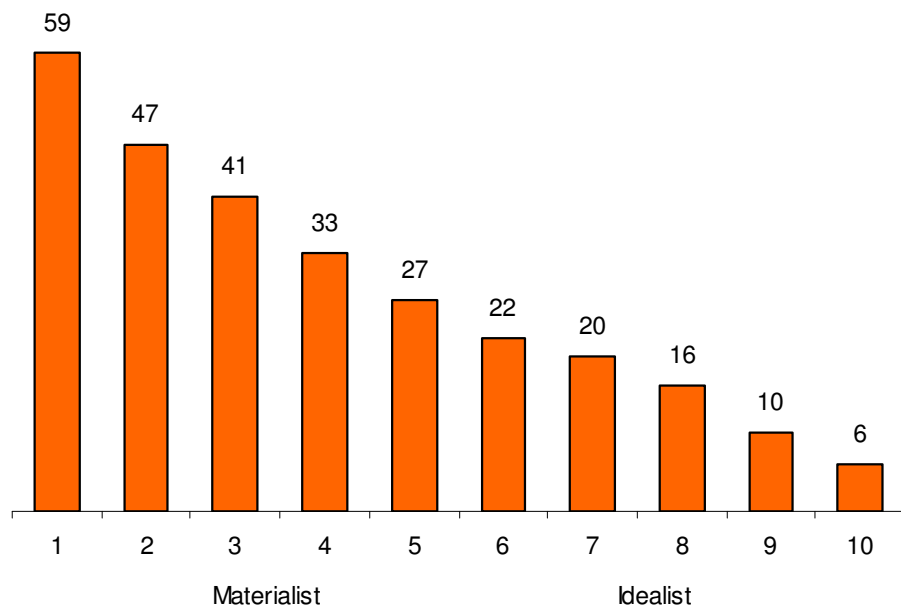
Ett ønske oppfylt (av fem):
”Ha råd til å skaffe meg noe jeg alltid har ønsket meg” (%)

Norsk Monitor 2003-2007

Her ser vi andelen som har det å ha råd til å skaffe seg noe de alltid har ønsket seg som første eller andre valg av fem alternativer. Dette spørsmålet inngår i verdimålingen. Andelen med anskaffelser som første eller andre-prioritet faller fra 56 til 11 prosent når vi går fra de ekstreme materialistene til de som ligger lengst ute på idealistisk side.

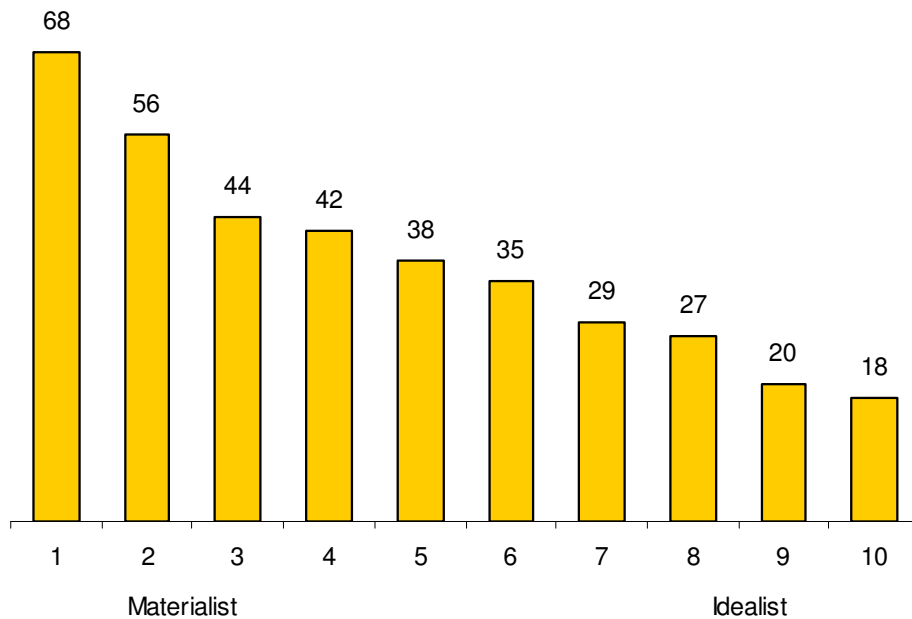
Synes du at bevilningene til uhjep / norsk bistand til ulandene bør økes, opprettholdes på dagens nivå eller **reduseres**? (%)

Norsk Monitor 2003-2007

Her får vi en illustrasjon av forskjellene når det gjelder å sette egne behov framfor andres. Andelen som mener uhjelpen bør reduseres faller fra 59 til 6 prosent når vi går fra den materialistiske til den idealistiske yttergruppen.

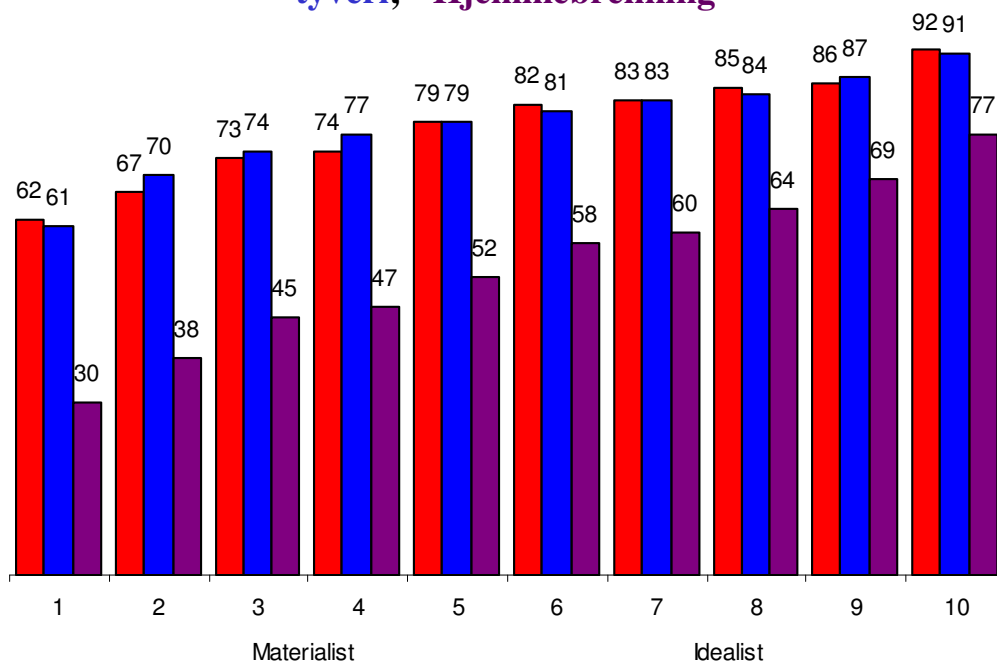
Helt uenig: Vi bør øke prisen på all energi (bensin, olje, parafin, strøm osv.) for å redusere forbruket og dermed miljøforurensingen (%)

Norsk Monitor 2003-2007

Et liknende mønster har vi for villigheten til å prioritere miljøhensyn gjennom å akseptere høyere energipriser. Dette er ikke et populært tiltak, mange svarer at de er helt uenige i påstanden. Dette gjelder i ekstrem grad ytterst på materialistisk side, der 68 prosent er helt uenig, mot 18 prosent lengst ute på idealistisk side.

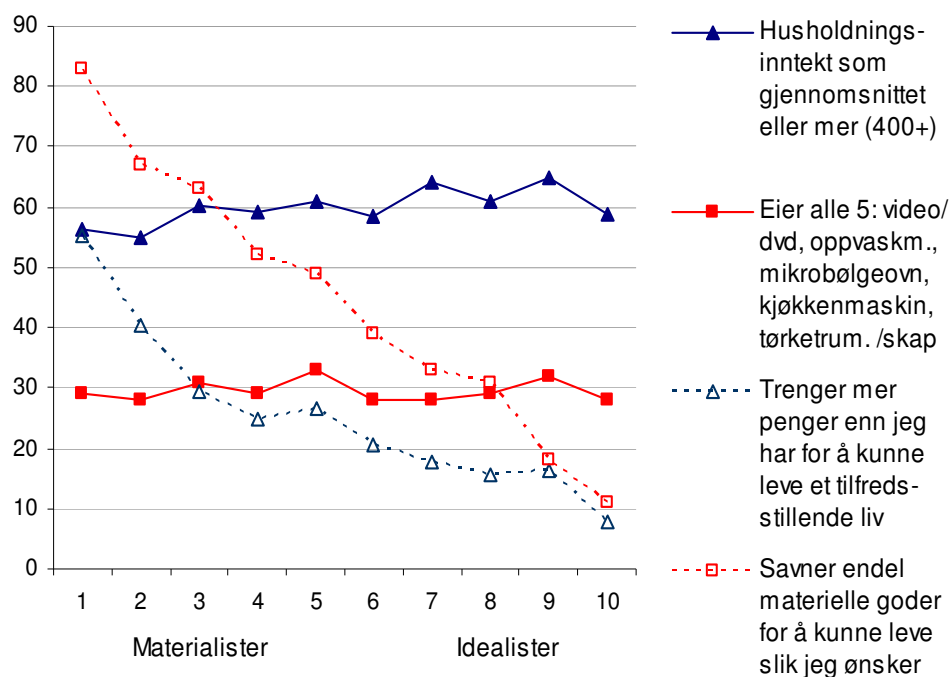
Kan ikke godtas å: - Unnlate å oppgi skattbare inntekt; - At noen oppgir litt for stort tap til forsikringselskapet ved skade eller tyveri; - Hjemmebrenning

Norsk Monitor 2005-2009

I en serie spørsmål måles respekten for lover og regler, ved å spørre om ulike lovbrud kan godtas, godtas under tvil, eller ikke godtas. Søylene viser andelen som svarer ”kan ikke godtas” for noen slike spørsmål, om skattesnyteri, forsikringsvindel og hjemmebrenning. Det er en klar tendens til at lovrespekten øker når vi beveger oss fra materialistisk over på idealistisk side.

Faktisk og opplevd økonomisk situasjon (Prosent)

Norsk Monitor 2003-2005

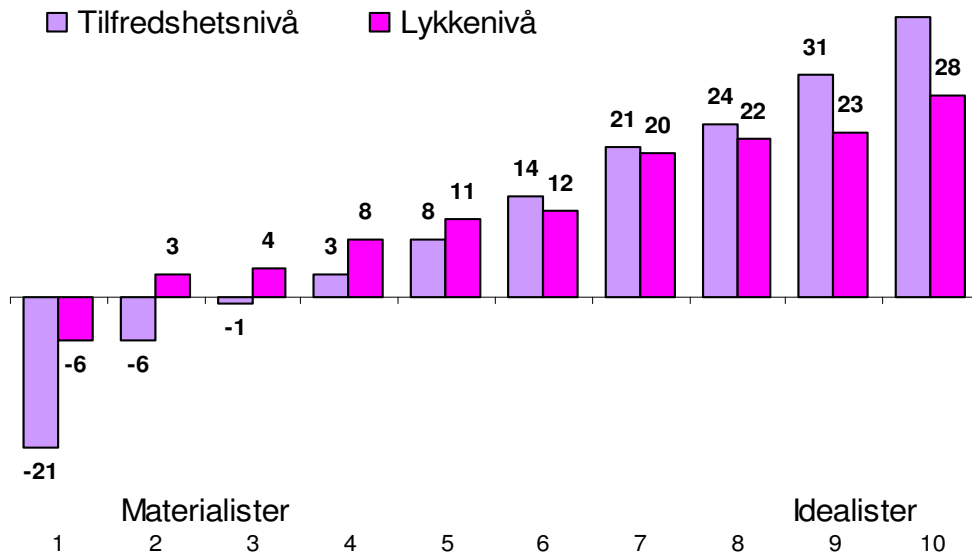
En kunne kanskje tenkt seg at materialistisk versus idealistisk verdisyn avspeiler ens faktiske økonomiske situasjon, at det er de som er dårlig stilt som vektlegger penger og anskaffelser.

Slik er det imidlertid ikke. Det er ytterst små forskjeller når det gjelder å ha høy husholdningsinntekt eller mange eiendeler.

Derimot er det store forskjeller når det gjelder hvordan økonomien opplever. Mer enn halvparten ytterst på materialistisk side synes de har for lite penger, mot under en tiendedel ytterst på idealistisk. Og forskjellen når det gjelder å savne materielle goder er enda større, fra at det gjelder nesten alle til nesten ingen.

Vil du stort seg beskrive deg selv som meget, ganske, ikke spesielt eller slett ikke lykkelig? (Lykkenivå: % meget lykkelige - % ikke spesielt + slett ikke lykkelige)

Hvor fornøyd er du med egen tilværelse? (Tilfredshetsnivå: % meget fornøyd - % hverken fornøyd eller misfornøyd + litt misfornøyd + meget misfornøyd)

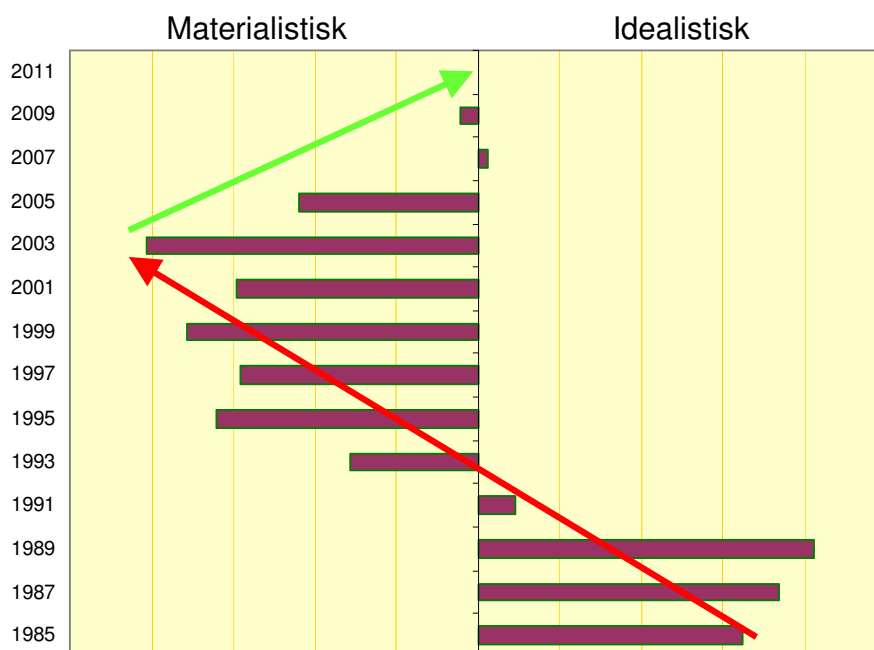

Norsk Monitor 2003-2009

Slike frustrasjoner over anskaffelsesønsker en ikke har penger nok til å realisere, er nok en viktig del av grunnen til at en på materialistisk side er mindre fornøyd med livet sitt og sjeldnere lykkelige. Ytterst på materialistisk side er det et negativt lykke og tilfredshetsnivå, det vil si flere som sier de ikke er lykkelige eller tilfredse enn det er som er meget lykkelige eller tilfredse.

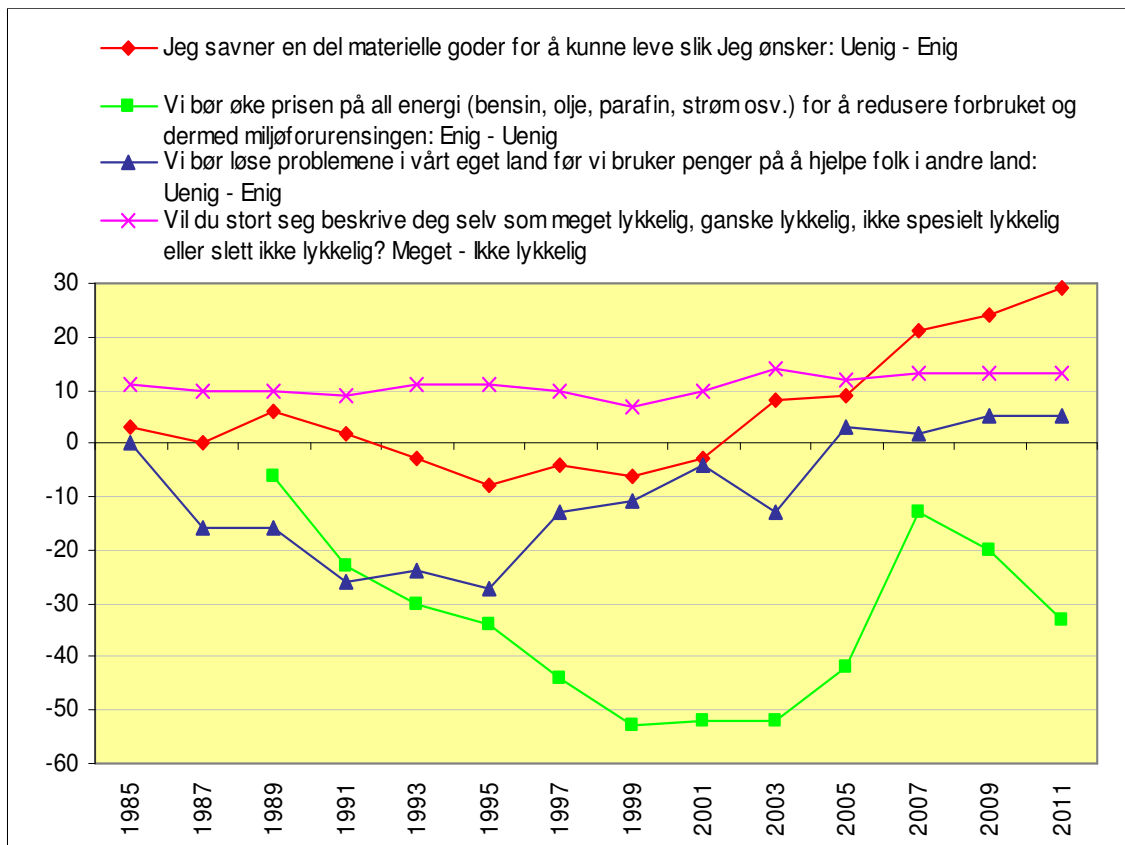
En materialistisk verdiorientering virker altså negativt inn på det som kalles *den subjektive livskvaliteten*. Det er stadig flere som tar til orde for at dette må vektlegges som målsetting for offentlig politikk, til erstatning for tradisjonelle mål som brutto nasjonalprodukt per capita.

Utviklingen for Materialisme-Idealismedimensjonen

Hva har så vært tendensen i forhold til materialisme-idealismedimensjonen etter at målingene i Norsk Monitor begynte i 1985? Når vi beregner gjennomsnittet for utvalget i hver runde, var det på slutten av 80-tallet en tendens i idealistisk retning. Denne ble avløst av en klar bevegelse i materialistisk retning gjennom hele nittitallet. Etter 2003 har utviklingen igjen dreid i idealistisk retning.

Vi skal illustrere hva dette innebærer ved hjelp av noen enkeltsspørsmål.

Den første kurven viser tendensen når det gjelder å være tilfreds med sin materielle situasjon. På nittitallet sank denne tilfredsheten, slik at det ble flere misfornøyde enn fornøyde. En ganske paradoksal tendens når en sammenlikner med kurver som viser hvordan beholdningen av materielle goder i norske husholdninger steg sterkt i den samme perioden. Også miljøbekymring og villighet til å prioritere miljøet sank på nittitallet, og begynte å stige fra 2003. Men her har vi hatt en nedgang de siste par rundene. Når det gjelder villigheten til å prioritere uhjelp framfor egne problemer, sank den også på begynnelsen av nittitallet, men har stort sett steget siden. Når det så gjelder lykkenivået til den norske befolkningen, lå det nokså stabilt rundt +10 fram til 2003. Etter det har det ligget litt høyere, rundt +13 poeng. Det ser ut som om dreiningen i idealistisk retning, som går sammen med økende tilfredshet med egen økonomiske situasjon, er en vesentlig del av grunnen til denne økningen i subjektiv livskvalitet.

Hva preger ungdommens verdiprofil?

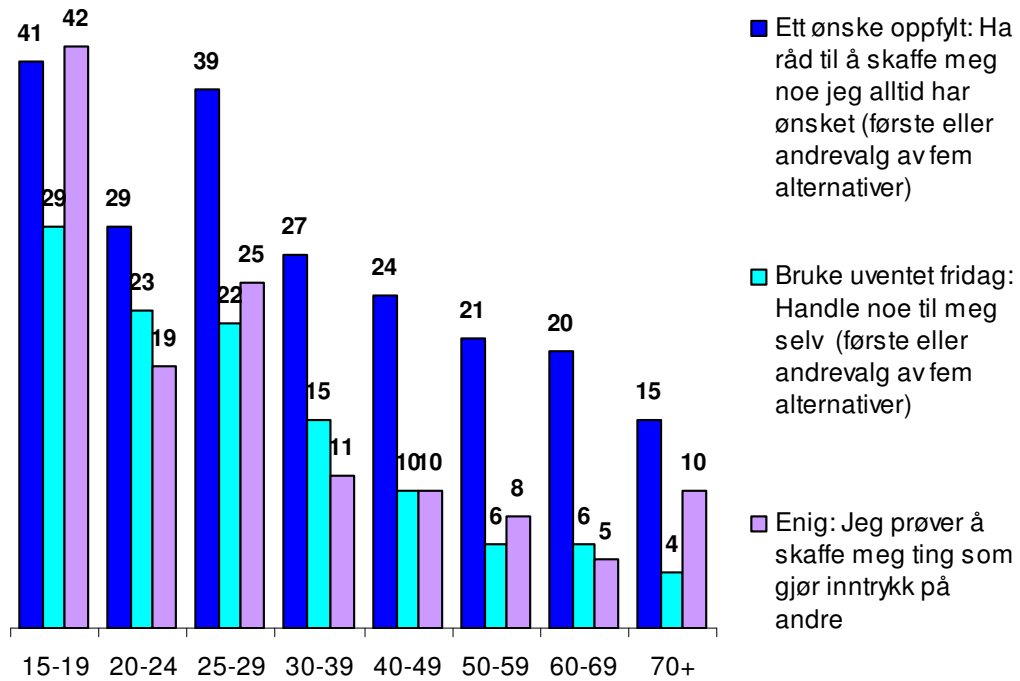
- Kjent samfunnsvitenskapelig teori: Oppvekst med fysisk og materiell trygghet fører til postmaterialistisk verdiprofil (Inglehart), ungdom vil mer og mer bli opptatt av selvrealisering og samfunnsdeltaking.
- Resultatene fra Monitor sår tvil om dette, kanskje har overgangen fra økonomisk trygghet til overflod gitt sterkere fokus på det materielle?

Hvor plasserer ungdom seg i dette verdibildet? Vi har alt sett et eksempel på at unge menn har tyngdepunktet sitt over på materialistisk side.

Dette er i strid med en toneangivende teori om verdiutviklingen i rike land, den såkalte postmaterialismeteorien til Ronald Inglehart. Han mente at økende velstand og en trygg oppvekst skulle gjøre ungdom mer opptatt av andre sider ved tilværelsen enn den materielle.

Resultatene fra Monitor tyder ikke på at de unges verdisyn skiller seg fra de eldres på en slik måte som Inglehart tenkte seg. Kan grunnen være at en oppvekst preget av en trygg økonomi er noe annet enn en oppvekst preget av overflod?

Alder og forbruksønsker (%. NM 2007)

Dette er noen eksempler på at unge snarere skiller seg ut som *mer* enn *mindre* opptatt av forbruk enn eldre.

Hva preger ungdommens verdiprofil?

- Kjent samfunnsvitenskapelig teori: Oppvekst med fysisk og materiell trygghet fører til postmaterialistisk verdiprofil (Inglehart), ungdom vil mer og mer bli opptatt av selvrealisering og samfunnsdeltaking.
- Resultatene fra Monitor sår tvil om dette, kanskje har overgangen fra økonomisk trygghet til overflod gitt sterkere fokus på det materielle?
- Spørsmål om dette mønsteret avspeiler livsfase- eller generasjonsforskjeller. Trolig en blanding. I den grad det er snakk om generasjonsforskjeller, vil generasjonsutskiftingen på sikt kunne gi en økende materialisme i Norge.

I noen grad kan dette være en avspeilning av hvordan behov og interesser endrer seg gjennom livet, det vil si at aldersforskjellene er en livsfaseeffekt.

Men de kan også skyldes endringer i oppvekstvilkår som gjør at de nye generasjonene er mer opptatt av forbruk og anskaffelser enn tidligere generasjoner. I den grad aldersforskjellene avspeiler en generasjonsforskjell, vil utviklingen kunne gå i en materialistisk retning etter hvert som eldre generasjoner avløses av nye.

Når utviklingen for den norske befolkningen som helhet de siste årene har dreid vekk fra materialismetendensen på nittitallet og over i idealistisk retning, skyldes det at effekten av generasjonsutskiftingen har blitt motvirket av en periodeeffekt, historiske strømninger med et idealistisk preg.

Konklusjoner

- Hovedtrekk ved verdiutviklingen i Norge: Økende materialisme på 90-tallet, omslag i retning av idealisme etter 2003. Hva som skjer videre avhenger blant annet av verdidannelsen blant unge.
- Hva slags verdier ungdom utvikler, vil ha betydning for hvor ”gode liv” de får, og trolig også for samfunnets evne til å løse miljø- og fattigdomsproblemer.
- Er det en oppgave for skolen å påvirke ungdommens verdier? Bør en prøve å stimulere idealistiske på bekostning av materialistiske verdier, ut fra hensynet til subjektiv livskvalitet, på samme måte som en forsøker å bidra til en sunn livsstil?
- Uansett hva skolen gjør, er det nok av andre aktører som anstrenger seg for å stimulere unges interesse for forbruk og anskaffelser.

Et hovedtrekk ved verdiutviklingen i Norge siden 1985 er bevegelsen i materialistisk retning på nittitallet, og dreiningen tilbake i idealistisk retning etter 2003. Hva som skjer videre avhenger blant annet av hvilke verdier ungdom tar med seg ut i samfunnet. Dette vil også ha betydning for hvor tilfredse med tilværelsen og lykkelige de blir, og for oppslutningen om tiltak for å løse miljø- og fattigdomsproblemer i verden. Dette reiser spørsmålet om det bør være en oppgave for skolen å forsøke å påvirke verdiene som elevene tar med seg videre i livet. Siden en kan vise til betydningen for subjektiv livskvalitet, kan dette sammenliknes med forsøk på å påvirke ungdom til en sunn og helsebringende livsstil. Her er det et poeng at det uansett hva det offentlige og skolen gjør, vil være en rekke andre aktører med mye ressurser som ønsker å stimulere de unges ønsker om penger og eiendeler.